

şehir halkını, sûfilere karşı ulemâyî desteklemiştir. Birbirine düşen Arap ve Berberler'in arasını bulabilmek için din kardeşliğini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Vehhâbîliği benimsememesine rağmen Vehhâbîler'in etkisinde kalarak 1227'den (1812) itibaren velîler için yapılan merasimlere ve türbe ziyaretlerine karşı tavrı almıştır.

Mevlây Süleyman arkası kesilmeyen insanlara, birkaç defa meydana gelen kıtlık ve salgın hastalıklara rağmen babası Mevlây Muhammed'in kurmaya çalıştığı ekonomik yapıyı geliştirmiştir. Ülkenin imarına büyük önem vermiş, çok sayıda cami, medrese, köprü, resmî bina, kale ve sur inşa ettirmiştir. Onun döneminin dikkat çeken özelliklerinden biri de Fas'ın içine kapanık bir ülke haline gelmesidir. Dinî sebeplere dayandırarak ihracatı yasaklaması ve ithalâtta % 50 vergi arttırmasına gitmesi dolayısıyla Avrupa ile ticarî ilişkileri zayıflatan sultan, Avrupa ülkeleleriyle ihtilâftan kaçınma siyaseti yüzünden dış ilişkilerini asgariye indirmiştir. 1214'te (1799) İspanya ile bir barış antlaşması imzalayan Mevlây Süleyman, 1223'te (1808) İngiltere'nin Mağrib üzerindeki nüfuzundan rahatsız olan Fransa'nın ittifak teklifini karşılıksız bırakmayı tercih etmiştir. 1815 yılında düzenlenen Viyana Kongresi'nde alınan korsanlığın kaldırılması kararına uymuş ve ülkesinde bununla ilgili gerekli tedbirleri almıştır. Bununla birlikte IV. Mustafa döneminde çıkan Osmanlı-Rus savaşı esnasında Osmanlı tarafını tutarak Cebelitânk Boğazı'nı Rus gemilerine kapatma sözünden çekinmemiştir. Muhammed el-Mansûr, Mevlây Süleyman dönemi hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (*Morocco in the Reign of Mawlây Sulaymân*, Wisbech 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Zeyyânî, *et-Tercümânetü'l-kubrâ fi ahbârî'l-ma'mûr berren ve bahran* (nşr. Abdülkerim el-Filâli), Rabat 1412/1991, bk. İndeks; Selâvî, *el-İstiğşâ*, VIII, 86-174; A. Cour, *L'établissement des dynasties des chérifs au Maroc et leur rivalité avec les turcs de la régence d'Alger: 1509-1830*, Paris 1904, s. 219-248; Aziz Samih İlter, *Şimali Afrikada Türkler*, İstanbul 1937, II, 42-46; Muhammed Dâvûd, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1957, III, 191-196, 203-204, 222-231; D. Eustache, *Corpus des monnaies 'alawites*, Rabat 1984, VI, 217-240; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîh*, Dârülbeyzâ 1985, III, 120-172, 411, 500, 556-557, 564-566; Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 24-25, 241-247; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve hadâretüh*, Beyrut 1412/1992, II/3, s. 310-318; İsmail Yğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi:*

Endülüs (Gurnata) Benî Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri, İstanbul 1995, s. 467-470; Muhammed el-Fâsî, "el-Kâtibü'l-vezîr Muhammed b. 'Osman el-Miknâsî", *Mecelletü Tıtvân*, sy. 5, Rabat 1960, s. 27-31; Georges S. Colin, "Süleyman", *IA*, XI, 97-98; H. Terrasse, "'Alawîs", *EF²* (Fr.), I, 366-369; Ch. de la Véronne, "Sulaymân", a. e., IX, 855; Muhammed Razûk, "Filâîler", *DiA*, XIII, 72.

İSMAİL CERAN

MEVLEVÎ-MÜVÂLÂT

(مولى الموالاة)

Velâ sözleşmesinde
teklifi kabul eden taraf anlamında
fıkıh terimi
(bk. VELÂ).

MEVLEVÎ AHMEDULLAH ŞAH

(مولوى أحمد الله شاه)

(ö. 1858)

Büyük Hint ayaklanmasının
en önemli lideri.

Asıl adı Ahmed Ali İlyas Ziyâeddin'dir. 1817'de Madras yakınındaki Chinapatn'da doğdu; varlıklı bir seyyid ailesine mensuptur. On altı yaşına kadar dinî ilimler ağırlıklı bir öğrenim gördükten sonra Haydarâbâd Nizamlığı'nın ordusuna girdi. Katıldığı savaşlardaki cesaretinden dolayı nizam ona Dilâver Ceng unvanını verdi ve kendisine yaver yaptı. Seyyid Ahmed'in bu hızlı yükselişi bazı devlet adamlarının onu kiskanmasına sebep olurken nizamın sarayında bulunan İngilizler'de takdir duyguları doğurdu. Politikalarında kendisinden yararlanmak isteyen İngilizler, Seyyid Ahmed'i bir süre için İngiltere'ye gitmeye ve geri geldiğinde İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin hizmetinde çalışmaya ikna ettiler. İngiltere'ye giden Seyyid Ahmed hac mevsimine rastlattığı dönüşünü Hicaz ve İran üzerinden yaptı. Bu arada yolculuğu sırasında gördüğü müslümanların büyük bir çöküntü ve kültürel yozlaşma içinde bulunduğu şahit oldu. Böylece zihninde İslâm toplumlarının yeni bir canlılık ve reforma ihtiyaç duydukları yönünde fikir gelişmeye başladı ve sonuçta İngiliz politikalarının ülkede meydana getirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik yıkımdan kurtulmak için cihadın gerekliliğine karar verdi. Onun bu kararı almasında, İslâmiyet'i kötüleyerek kendisini rencide eden hristiyan misyonerlik faaliyetlerinin gittikçe yoğunlaşması da etkili oldu. Seyyid Ahmed önce Kuzey Hindistan'a yöneldi ve ulaşabildiği her yerde halkı ha-

rekete geçirmeye çalıştı. Bu sırada tasavvufa da ilgi duyarak Ecmir yakınlarındaki Sambhar kasabasında Şeyh Seyyid Furkân Ali ile tanışıp ona intisap etti ve derviş hayatı yaşamaya başladı. Bu tarihten itibaren müslümanlar arasında şeyhinin kendisine verdiği Seyyid Ahmedullah Şah ismiyle tanındı; İngilizler ise ondan Mevlevî Ahmedullah veya kısaca Mevlevî diye bahsetmişlerdir.

Sambhar'dan Gevâliyâr'a giden Ahmedullah Şah burada karşılaştığı Kâdirî şeyhi Mihrab Şah Kalemard'ın özel ilgisine mazhar oldu. O sıralarda Bengal, Meysûr, Rohilhand ve Eved bölgelerinin tamamen İngiliz hâkimiyetine geçmesinin müslümanlar üzerindeki yıkıcı etkisini göz önüne alan Şeyh Mihrab Şah ona hilâfet verdi ve kendisini dindaşlarını İngiliz sultanından kurtarmakla görevlendirdi. Kalkûta'dan Leknev'e ve Agra'ya kadar bütün bölgeyi dolaşan Ahmedullah Şah, bir taraftan cihad için halkı gayrete getirmeye çabalarlarken bir taraftan da İngilizler'in ordusunda bulunan Hintli askerleri harekete geçirmeye çalıştı. Özellikle hristiyan misyonerlerin İngilizler'in himayesinde kendi inançlarını kötüleyen faaliyetlerinden rahatsız olan Hindu ve müslüman askerler Ahmedullah Şah'a büyük ilgi gösterdiler ve başlatılacak bir ayaklanmaya katılacakları işaretini verdiler. İngilizler durumu farkedince Ahmedullah Şah'ın faaliyetlerine sınırlama getirilerek denetim altına alındı; ardından Feyzâbâd'da yakalanıp hapse atıldı. Kişiliğinden etkilenen hapisane doktorunun ona mürid olması sebebiyle tutukluluğu sırasında iyi muamele gördü.

9 Haziran 1857 günü ayaklanmanın başlaması üzerine serbest kalan Ahmedullah Şah müridleriyle birlikte Leknev'e gitti. Çok geçmeden Chinnat denilen mevkide İngiliz birliklerinin saldırısı ile karşılaştı ve onları ağır bir yenilgiye uğratarak geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu durum kendisine olan güvenin artmasına yol açtı; İngilizler'in bir yıl önce Eved'i ele geçirdiklerinde dağıttıkları ordunun eski askerleri ona katıldı. Ancak Leknev'de bulunan Şiiler Ahmedullah Şah'ın başlattığı isyanı onaylamadıkları gibi Eved Şiileri de son sultan Vâcid Ali'nin on bir yaşındaki oğlu Bircis Kadr'i tahta geçirerek Ahmedullah Şah'tan uzak durdular. Bunların yanı sıra Ahmedullah Şah'ın tayin ettiği yerel görevlilerden bir kısmının ehil olmaması ve soygun, yolsuzluk, rüşvet alma gibi davranışlarının görülmesi onu sıkıntıya soktu. Bu esnada Eved geri alınırken

İngiliz askerlerinden sağ kalanlar kendilerini savunmak için idarî merkezlerine çekildiler. Bircis Kadr'in askerleri burayı kuşatınca aralarının açık olmasına rağmen Ahmedullah Şah ona yardım etti. İngilizler 1857 sonuna kadar direndiler. Diğer taraftan Kanpûr'daki Hintliler yenildiğinden buradaki İngiliz ordusu Leknev'e yöneldi. Ahmedullah Şah, kuvvetlerine katılan yeni mücahidlerle birlikte onlara karşı bir saldırı hazırlığı içerisinde iken durumu öğrenen İngilizler gerekli tedbirleri aldılar ve 12 Ocak 1858'de vuku bulan taarruzu sonuçsuz bıraktılar. Dönüşte başka bir İngiliz konvoyuna karşı giriştiği harekâta da başarı kazanamayan Ahmedullah Şah bunun üzerine gerilla savaşına başladı ve bu sıralarda ayaklanmanın en büyük lideri olarak tanındı. İngilizler'in Nepal'den getirdikleri Gurkalar'ı saldırılarıyla püskürten Ahmedullah Şah, bunun arkasından ağır silâhlarla donatılmış İngiliz birlikleriyle karşı karşıya kaldı ve önce Dergâh Şah Abbas mevkîine, ardından Lâlkot'a çekilmek zorunda bırakıldı. Ancak o günlerde Bircis Kadr ve Leknev'deki kuvvetlerin kumandanı Hazret Mahal'in de kendisine katılmasıyla tekrar güçlendi ve 21 Mart'ta İngilizler'e karşı genel bir saldırı başlattı. İngiliz ordusuna ağır kayıplar verdirmesine rağmen sonuç alamadı ve Leknev'in 45 km. kuzeybatısında bulunan Bari kasabasına çekildi; bunun üzerine Hazret Mahal ve Bircis Kadr ondan ayrıldılar. Ahmedullah Şah'tan kurtulmak isteyen İngilizler 13 Nisan'da Bari'ye saldırdılar. Ahmedullah Şah orayı terk ederek Muhammedî'ye geçti; hemen arkasından da 1500 askeriyle Rohilhand'daki Şahcihanpûr şehrini ele geçirip bir süre oradaki İngiliz askerlerinin sığındığı kaleyi kuşatma altında tuttuktan sonra Muhammedî'ye döndü. 25 Mayıs'ta burayı kuşatan İngilizler, Ah-

medullah Şah'ın Şahcihanpûr'a gitmesini engelleyemediler ve son çare olarak onu ölü veya diri getirene 50.000 rupi ödül verileceğini açıkladılar. Bunun üzerine Hindu liderlerinden Jagan Nath yardım vaadiyle Ahmedullah Şah'ı mâlikânesine davet etti ve onu öldürtüp başını İngilizler'e gönderdi. Mevlevî Ahmedullah Şah, müslümanlar arasında moral çöküntünün ve yılgınlığın had safhada bulunduğu bir sırada ümidini hiç kaybetmeden bağımsızlık mücadelesi veren bir lider olarak düşmanları tarafından dahi takdirle anılmıştır; asker, âlim, tebliğci ve mutasavvıf kişiliğiyle Hint-İslâm tarihinin en önemli simalarından biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. R. Gubbins, *An Account of Mutinies in Qudh and the Siege of Lucknow*, London 1858, s. 188-189; J. Kaye - G. B. Malleson, *History of the Indian Mutiny: 1857-58*, London 1878-80, III, 284-286; IV, 379-381; V, 292; G. B. Malleson, *The Indian Mutiny of 1857*, London 1891, s. 17-18; Kemâleddin Haydar Hüseyinî, *Kayşarû't-Tevarîh*, Leknev 1906, II, 227, 301; *Freedom Struggle in Uttar Pradesh*, Lucknow 1958-59, I, 381-383; II, 77, 84, 102, 139, 198; V, 148, 413, 417, 537-539; S. Moinul Haque, *The Great Revolution of 1857*, Karachi 1968, s. 46-79; Feth Muhammed Tâib, *Tevarîh-i Ahmedi*, Leknev, ts., s. 9, 28-29, 33-35, 49-53, 59-65, 104-105, 112, 120; Salahuddin Malik, "Ahmad Ullâh Şah's Nationalist Struggle Against British Colonialism in India", *IS*, XXVI/1 (1987), s. 43-62.

İQTİDAR HUSAIN SİDDİQUI

MEVLEVÎ ÂYİNİ

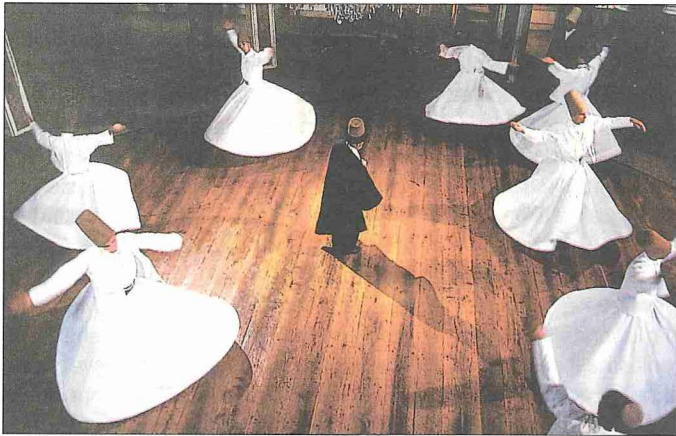
Mevlevîler'in
zikir törenlerine verilen ad.

Mevlevî âyini yahut kısa adıyla semâ, tasavvuftaki devran anlayışına uygun biçimde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, bulunduğu dinî toplantılarda duyduğu vecd ve zevk eseri olarak herhangi bir

usul ve kaideye bağlı kalmaksızın zaman zaman yaptığı semâlardan (dönüş) alınan ilhamla, kendisinden sonra düzenlenip geliştirilerek şekillenmiş, diğer tarikatların zikir ve mukabele meclislerine benzer bir zikir toplantısıdır. Mevlânâ'nın düşüncelerinin bir tarikat kimliğine bürünüp teşkilatlanması oğlu Sultan Veled'in zamanında başlamıştır. Ancak Mevlevî âyininin belli bir âdâb ve erkâna tâbi olarak yapılması XV. yüzyılda Sultan Veled'in torunu Emîr Âlim Çelebi'nin oğlu Pîr Âdil Çelebi dönemine rastlar. Bu konudaki son düzenlemeler ise Konya'daki âsitânenin şeyhlerinden Pîr Hüseyin Çelebi tarafından XVII. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. "Mukâbele-i şerif" adıyla da anılan Mevlevî âyini haftada bir defa İstanbul dışındaki dergâhlarda cuma namazından sonra, İstanbul mevlevihânelerinde ise haftanın belirli bir gününde öğle veya yatsı namazının ardından mevlevihânelerin "semâhâne" denilen bölümünde yapılır. Ayrıca "ihyâ geceleri" adı verilen kandil ve bayram geceleriyle hilâfet merasimlerinde de âyin icra edilirdi.

Âyine iştirak edecekler meydancı dedenin, "Buyurun yâ hûl!" daveti üzerine semâhâneye yönelirler. Dedeler, âyin müsisini icra edecek olan mutrip heyeti, ten-nûre, destegül, sikke ve hırkadan meydana gelen özel kıyafetlerini giymiş semâzen dervişler, "baş kesip" selâm vermek suretiyle eşige basmadan sağ ayakla semâhâneye girer, görev ve derecelerine göre yerlerini alırlar. Bu sırada sağ ayak baş parmağı sol ayak baş parmağının üzerinde yani "mühürlü" olarak ve sol elle sağ omuzu, sağ elle sol omuzu tutup niyaz vaziyetinde ayakta şeyhin gelişini beklemeye başlarlar. Şeyh, arkasında meydancı olduğu halde semâhâneye girip ayak mühürleyerek sessizce başıyla selâm verir ve orada bulunanlar da aynı şekilde selâmı alır. Şeyhin postuna geçmesiyle vakit namazına başlanır. Namaz tamamlandıktan sonra şeyh veya mesnevihan tarafından *Meşnevî*'den bir ders yapılır, ardından mutripten birinin Kur'ân-ı Kerîm kıraatini şeyhin post duası takip eder.

Bütün tarikat âyinlerinde salât ile (salavat) başlama geleneği olduğundan Mevlevî âyini de sözleri Mevlânâ'ya, bestesi Buhûrîzâde Mustafa İtrî'ye ait, "Yâ habîballah, resûl-i hâlik-ı yektâ tûyî" mısraı ile başlayan Farsça na'tın ayakta rast makamında okunmasıyla başlar (İtrî'den önceki dönemlerde muhtemelen Mevlânâ'nın bu konudaki başka gazelleri okunmuştur).

Günümüzde Galata Mevlevihânesi'nde düzenlenen Mevlevî âyininin bir görünüşü